

BUDAPEST AZ EURÓPAI NAGYVÁROSI RENDSZERBEN*

(Budapest in the European metropolitan system)

ENYEDI GYÖRGY

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben nemzetközi, integrált nagyvárosi rendszer formálódott ki Európában. A fenti rendszer gerincét a nyugat-európai nagyvárosok alkotják: London, Párizs, Brüsszel, a Ranstad város-régió Hollandiában, Köln—Frakfurt Németországban. E városok többsége nagy nemzetközi kapcsolat-szervező hagyományokkal bír, a gyarmatosítás és az atlanti kereskedelem kezdetéig visszanyúlóan. A jelen integrációt sokszálú kapcsolat-rendszer építi fel. A hagyományos gazdasági, kulturális, politikai kapcsolatokon kívül jelentősek a kutatási, oktatási és szabad-idő töltési szálak, és az egyének kapcsolatai. A jelen integráció új vonása, hogy ez a városi társadalmak, a civil társadalom és az egyének kapcsolatát is magába foglalja. A városi társadalmak összefonódnak, ami egyben földrajzi közelséget is feltételez.

Ezt a integrációt két tényező vezérli:

1. a gazdaság nemzetközivé válása, a multinacionális vállalatok és pénzügyi intézmények vezető szerepe a helyi gazdaságok formálásában;
2. az Európai Közösség társadalmi és politikai integrációja, ami lehetővé tette a határokon túlnyúló vonzáskörzetek kialakulását.

A multinacionális üzleti székhelyek, valamint a magas szintű pénzügyi szolgáltatások a nagyvárosokba telepednek. A két évtizeden át tartó dezurbanizáció után a nagyvárosok visszanyerik térszervező szerepüket az egységesülő Európában.

Az európai nagyvárosi rendszer kiterjedőben van. Délnyugati irányban: Barcelona, Madrid, s talán Lisszabon kapcsolódik (Lyon-on át) Európa urbanizált „szívéhez”. Közép-Európában már kialakult a külső város-gyűrű: München, Zürich, Miláno, Bécs. Berlin bizonyára rövidesen Közép-Európa legfontosabb központja lesz. Megnyílt az út a három közép-európai főváros: Budapest, Prága és Varsó előtt, hogy csatlakozzanak az európai nagyvárosi rendszerhez. Az utat nem könnyű végigjárni: mai állapotában egyik főváros sem alkalmas nemzetközi funkciók betöltésére, de mindhárom alkalmassá válhat. Prága kapcsolódik legerősebben az európai (német) városhálózathoz, s a városi lét folyamatossága ebben a fővárosban a legerősebb. Lakossága viszonylag szerény méretű (alig több 1 milliónál), s közvetlen vonzásterületébe csak a 10 milliós Cseh Köztársaság sorolható. Berlin közelsége legalább annyi hátrányt jelenthet, mint előnyt. Budapest a legnépesebb a három város közül, a modern nagyvárosi infrastruktúra a legelfogadhatóbb, de nemzeti vonzásterülete kicsiny, s Bécs kemény versenytárs. Varsó geopolitikai fekvése a legkedvezőbb; a német és poszt-szovjet térségek között helyezkedik el, s népes nemzeti vonzásterülete van, ám a legkevésbé felkészült a nemzetközi funkciók gyakorlására. E dolgot Budapest bekacsolódási esélyeit vizsgálja.

*A Washington D. C.-i Woodrow Wilson Center-ben 1992. ápr. 28-án tartott előadás alapján.

A következő szempontokat vesszük figyelembe:

- a) nemzetközi (makro-regionális) funkciók gyakorlásának hagyományai;
- b) infrastrukturális felkészültség;
- c) a városi társadalom képessége és hajlandósága arra, hogy nemzetközi metropolisként működjön.

Budapest története Közép-Európában

A magyar fővárosnak hosszú története során csak kétszer volt közép-európai jelentősége. Először a késő középkorban, amikor a nagy területű — Franciaország méretű — Magyar Királyság központja volt, másodsor a 19. és 20. század fordulóján (1870 és 1914 között) az Osztrák–Magyar Monarchia iker-fővárosaként. A 20. század előtt Magyarország és Lengyelország voltak az európai típusú urbanizáció keleti „végei”.

A 15. század elején Budának és Pestnek együtt 25 000 lakosa volt: Ez körülbelül megfelelt Prága, Krakkó vagy Danzig korabeli méretének. Jelentős közép-európai város volt, de korántsem nagyváros. A Balkánon ebben az időben (Konstantinápolyt leszámítva) nem volt 5000 lakosnál népesebb város. A szoros olasz kapcsolatoknak köszönhetően a renaissance kulturális hatása korán megjelent Magyarországon is, ami jelentős fejlődést eredményezett, és megmutatkozott a budavári építkezésekben, illetve az első magyar egyetemek (Pécs: 1367; Buda: 1395) alapításában. Buda É–D-i (Balti térség — É.-Olaszország) és K–NY-i (Német-római Birodalom — Oroszország) nemzetközi kereskedelmi útvonalak találkozásánál feküdt. Ezek az útvonalak nem voltak olyan jelentősek, hogy átmenő forgalmuk számottevő kereskedelmi tőkét halmozott volna fel Budán. Prága erősebben beépült a korai polgárosodás európai (német) városrendszerébe, mint Buda. Buda mindenekelőtt hatalmi központ volt, s amint a Magyar Királyság hatalma a 16. században összeomlott, úgy süllyedt Buda — évszázadokra — provinciális jelentéktelenségbe.

A második nagy korszak a kiegyezéssel (1867) kezdődött. 1870 és 1914 között Budapest volt Európa második leggyorsabban növekvő városa. Lakossága négy évtized alatt megháromszorozódott, s 1910-ben elérte az 1 millió főt. 1870-ben a magyar főváros középváros volt, és népessége alapján a tizenhetedik helyet foglalta el Európában. 1910-ben a város már kontinensünk nyolcadik legnagyobb metropolisza volt, nagyobb, mint Róma, Madrid vagy Milano. E négy évtized az ország ipari forradalmának, s általános modernizálásának korszaka volt, melynek Budapest volt a fő haszonélvezője.

A gyors fejlődést gyakran nevezték „amerikai tempó”-júnak. Ám Budapest csak a növekedés ütemét tekintve hasonlított az amerikai nagyvárosokhoz. Fejlődését gondosan tervezték, melynek eredménye egy igen szép város lett. 1870-ben a kormány és a főváros létrehozta a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, amely nagyszabású városrendezési terveket fogalmazott meg, s volt ereje azokat végre is hajtani. A kor legkorszerűbb városrendezési elemei — a körutak, sugárutak és közterek rendszere, az előírt építési magasságok, telekméretek és beépíthetőségi arányok, a különböző övezetek, a városi tömegközlekedés — mind megtalálhatók voltak. A város gyorsan fogadta be az újításokat: 1873-ban vezették be az elektromos utcai közvilágítást, 1887-ben a villamost, 1888-ban az elővárosi (helyi érdekű) vasutakat. 1885-ben kezdte meg működését

a városi telefonközpont. 1896-ban nyílt meg az európai kontinens első földalatti vasútja Budapesten, s ugyanebben az évben a Posta akkumulátorral hajtott csomagszállító teherautókat vezetett be, melyek az 1940-es évek végéig működtek. Néhány évtized alatt, úgy tűnt, a magyar főváros behozta több évszázada tartó lemaradását Közép- és Nyugat-Európa mögött.

A 20. század elején Budapest széleskörű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Nyilvánvalóan szorosak voltak a Béccsel való kapcsolatok. A császárváros a Monarchia kiemelkedő hatalmi és kulturális központja volt. Budapest az iparban, az üzleti életben, az egész Kárpát-medencére és a Balkánra kiterjedő gazdasági-kulturális kapcsolatokban próbált versenyezni.

E látványos fejlődés rövid életű volt: megszakította az első világháború és a trianoni béke. Az „aranykor”-nak ezen kívül is volt két gyenge pontja. Először: Budapest volt az egyetlen jelentős magyar város, amelyik az európai városfejlődés útját követte. Az ország alapvetően falusi-agrár jellegű maradt, 1910-ben a lakosság kétharmada mezőgazdasággal foglalkozott. Ez időben a második magyar város, Szeged, lakossága egy tizedét tette ki Budapestének (100 ezer-nél valamelyest több lakossal), s ezek jórésze is a tanyákon élő földműves volt. Másodszor: a budapesti társadalom modern átalakulása e rövid növekedési szakaszában is tökéletlen volt. A középosztály viszonylag gyenge maradt (a lakosság mintegy 30%-át tette ki 1910-ben), s ez jelentős részben a közigazgatásban működött. A polgárosodás mellett erős rendi hagyományok (a nemesi származás jelentősége, a személyes függések rendszere stb.) is jelen voltak: a főváros helyi társadalma (a polgárosodás szemszögéből nézve) éretlen maradt.

Az I. világháborút lezáró trianoni békekötést követően Budapest központ-szerpe alapvetően megváltozott. Egy kis területű és szerény népességű, gazdaságilag stagnáló ország fővárosa lett. A hasonló sorsra jutott Béccsel meglazultak kapcsolatai. A Kárpát-medencére és a Balkán egyes részeire kiterjedő egykori vonzásterületét az új határok — és Magyarország barátságtalan viszonya szomszédaival — elvágták. A nemzetközi kapcsolatok elsorvadtak.

A helyzet a szocialista időszakban sem változott; a nemzetközi szerep jelentéktelen maradt. A KGST-t a Szovjetunió és a kis KGST-országok között kialakult kétoldalú kapcsolatok rendszere jellemezte, amelyekben a döntések Moszkvában születtek. A KGST a gazdasági autarchiát és elzárkózást erősítette, zárt határokat hozott létre a szocialista országok között. A szocialista rendszer nem tette lehetővé a határokon túlnyúló városi vonzásterületek kialakulását. Budapest továbbra sem szerezhette vissza korábban elvesztett makro-regionális funkcióit.

A magyar főváros mérete és nemzetközi jelentősége azonban bővült. A két világháború között Budapest volt az ország egyetlen valamirevaló városi központja, az egyetlen város, ahol a foglalkoztatás számottevően növekedett. A szocialista rendszerben a politikai hatalom koncentráltasága és az államosított gazdaság központi ellenőrzése a főváros szerepét méginkább kiemelte. Valamennyi bank székhelye, valamennyi külkereskedelmi vállalat, sőt, valamennyi könyvkiadó Budapesten működött. Az ország egyetemi oktatóinak fele, a kutatás-fejlesztés (K+F) alkalmazottainak 70%-a a fővárosban dolgozott. A politikai, gazdasági és kulturális hatalom-koncentráció erős alkupozícióba hozta a fővárost a településfejlesztési (tanácsai fejlesztési) költségvetési források elosztásakor. Az 1976–80 közötti ötéves tervben az ország összes tanácsai fejlesztési forrásának 44 %-át kapta Budapest. Ez az erős koncentráció torzította az ország térszerkezetét — ám hozzájárult a város erősödéséhez és fejlődéséhez, még nemzetközi funkcióinak elvesztése után is.

A város felkészültsége, nemzetközi funkciók gyakorlása

A nemzetközi nagyváros-szerep gyakorlásának különböző feltételei vannak. Eléggé nagynak (népesnek) kell lennie, hogy a szolgáltatások széles körét nyújthassa, és fejlett infrastruktúrával, jó kommunikációs kapcsolatokkal kell rendelkeznie. Fontos város kell legyen saját országán belül, de rendelkeznie kell jelentős határon túli kapcsolatokkal is. A nemzetközi hatások gyűjtője és továbbítója kell legyen országa számára. Végül: innovációs központ szerepet kell betöltenie.

Budapest alapján rendelkezik a fenti feltételekkel. A műszaki infrastruktúra (főleg a távközlés) minősége rossz, de ez gyorsan javítható. A város változatos kulturális élete, eléggé fejlett idegenforgalmi infrastruktúrája, gyorsan kiépülő üzleti-pénzügyi szolgáltatásai alkalmassá teszik Budapestet a külföldi üzleti központok letelepítésére. A lakosság jól képzett, és megfelelő számban találhatók nyelveket ismerő, a nemzetközi üzleti életben működni képes alkalmazottak.

Budapest fokozatosan készült fel a nemzetközi városi szerepre a Kádár-rendszer utolsó másfél-két évtizedében. Az 1968. évi gazdasági reform után — a reform hullámmozgásának függvényében — az európai urbanizáció egyre több eleme tért vissza a fővárosba. Ime a legfontosabbak:

— Ipari városból terciér város lett. 1964-ben a magyar ipar alkalmazottainak fele Budapesten dolgozott. Ez az arány 1991-ben 19% volt. A fővárosi ipari alkalmazottak fele szellemi és adminisztrációs munkát végzett, főleg a vállalati központokban.

— A terciér funkciók körén belül gyorsan növekedett a magas szintű (pénzügyi, kulturális, kutató-fejlesztő) szolgáltatások köre.

— A magángazdaság (legális és fél-legális formákban) az 1970-es évek végétől fejlődésnek indult. A magán üzleti beruházások száma 1980 és 1989 között hatszorosára nőtt. 1986-ban az ország magánvállalatainak kétharmada Budapesten volt bejegyezve. A vidéki magánvállalkozások zöme háztáji- és kiegészítő gazdálkodás volt, a fővárosi azonban jelentős tőkét halmozott fel és üzleti kapcsolat-rendszert épített ki.

— A budapesti gazdaság nyitott volt a nyugati piacok felé: az 1980-as évek elején már nagyobb forgalmat bonyolított le a nyugati világgal, mint a KGST-gazdasággal. Számos nagyvállalat rendelkezett önálló külkereskedelmi joggal, így a mikroökonómiai szférában is számos kapcsolat szövődött, elsősorban Nyugat-Európával. Kialakult tehát a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban járatos menedzser-réteg.

— Az 1980-as évektől Budapest idegenforgalma jelentősen megnőtt. Idegenforgalmi infrastruktúrája a kelet- és közép-európai fővárosok között a legfejlettebb. A magyar utazási szabályok a szocialista országok között viszonylag liberálisok voltak, ennek köszönhetően az elmúlt két évtizedben sokan jártak nyugati országokban (az 1980-as években évente 2 millióan). Amikor 1988-ban a világútlevélet bevezették, a fővárosban 1000 lakosra 650 útlevélet váltottak ki, jóval többet, mint az ország más részein. A különböző tudományos, oktatási és kulturális csempreprogramoknak is főleg budapestiek voltak a résztvevői, hiszen pl. az ország kutatóinak 70%-a, egyetemi oktatóinak fele él a fővárosban. Mindez azt eredményezte, hogy a város lakóinak nagy része szerzett tapasztalatokat a nyugat-európai városi életéről. A piacgazdaságra való áttérés nem okoz kulturális sokkot a budapestieknek.

Budapest feltétlenül befogadó kapuja a külföldi kapcsolatoknak és befolyásnak. A város a külföldi látogatók, a külföldi tőke, és a külföldi üzlet-irányító központok elsőrendű célpontja. 1989 és 1991 között Budapest volt a legnagyobb tőkevonzó központ egész Kelet- és Közép-Európában. Az összes volt szocialista országban együttesen beruházott nyugati tőke 30 %-a került a magyar fővárosba! Ez igazolja, hogy a város képes viszonylag jelentős külföldi tőke befogadására és hatékony működtetésére.

A magyar főváros kiemelkedő intellektuális központ. Fentebb adatokat közöltünk a kutatók és egyetemi oktatók térbeni elhelyezkedéséről: hozzátehető, hogy az ország felsőfokú diplomával rendelkező lakosainak 47 %-a, az építészek 70 %-a, a vezető üzleti menedzserek 80 %-a budapesti lakos, és a műszaki találmányok kétharmadát budapesti lakos vagy szervezet jegyeztette be 1990-ben. E nagy szellemi kapacitás ellenére sem vált (műszaki értelemben) innovációs központtá, mivel az állami ipar kifejezetten ellenséges volt a társadalmi innovációkkal szemben. Jelentős viszont a képesség a társadalmi innovációra, amellyel az államszocialista rendszert próbálták megreformálni és működőképessé tenni. Ezek az innovációk más szocialista országba is eljutottak. A reform-kísérletek elbuktak, ám a piacgazdaságba történő sima átmenetet előkészítették.

Eléggé vonzó a budapesti gazdaság a jelentős, multinacionális befektetők részére? Feltehetően. A fővárosi ipar — amelyben, az országos helyzettől eltérően, igen gyorsak a szerkezeti változások — a magyar bruttó ipari termelésnek ma is egyharmadát adja. Egyes hagyományos ágazatai — pl. a gyógyszergyártás, távközlési ipar, villamosgép-gyártás — és hagyományos nagyvállalatai a 19. század óta jelen vannak és ismertek a világpiacon. Jó példa a nagybefektetők érdeklődésére a General Electric többségi tulajdonszerzése a Tungsramban. Budapest gazdasági egészségét jelzi a gyorsan bővülő szolgáltató szektor és az alacsony (1991 végén 2 %) munkanélküliség.

Budapest az európai nagyvárosi rendszerhez Bécsen keresztül csatlakozhat. A magyar főváros Bécs versenytársává lép elő — de segítségét is igényli. Bécsben — az osztrák semlegességnek köszönhetően — számos nemzetközi szervezet működik. Az osztrák főváros a Kelet-Európa iránt érdeklődő nemzetközi tőke hídfőállása is. E hídfő szerepet részben átveheti Budapest, ahol kellő üzleti gyakorlattal rendelkeznek a volt szovjet köztársaságokkal, vagy a balkáni országokkal folytatott kereskedelemben.

A budapesti társadalom

A „felzárkózás Európába” program gazdasági és infrastrukturális feltételeiről több szó esik, mint a társadalmi feltételekről. Nézetem szerint Budapestnek az európai nagyvárosi rendszerbe történő beilleszkedése elősorban a budapestiek mentális (kulturális, magatartásbeli) képességeitől függ. Jelenleg az infrastruktúra alacsony színvonala komoly akadály, ám ennek fejlesztése felgyorsítható, ez „csupán” tőke kérdése. A döntő kérdés: van-e elég jól képzett lakos a fővárosban, aki a modern infrastruktúrát megfelelően tudja működtetni? És a további kérdések: elfogadnak-e a budapestiek olyan európai nagyvárosi értékeket, mint a nemzetközi (interetnikus) kulturális-intellektuális élet, a külföldi munkavállalók és az üzletemberek tartós jelenléte, a többnyelvűség a mindannapi életben? Hajlandók és képesek-e a várost (tehát közszolgáltatásait, kulturális életét stb.) más európai nagyvárosokhoz hasonlóan működtetni?

Válaszom bizakodó, igen, e kérdésekre. Először is, a század elején a város már sikeresen gyakorolt nemzetközi nagyváros-szerepeket. Másodszor, az európai városi értékek a lakosság körében elevenek maradtak a szocialista rendszer évtizedei alatt is, gyakran informális módszereket és mechanizmusokat alkalmazva a hivatalos várospolitiká ellenében. Például, erős maradt a lakóhely társadalmi presztízse, amely a lakáspiac kezdeti tiltásán s későbbi korlátozásain is áttört. A budapesti lakás-térsegek szegregációja legalább olyan erős, mint Bécsé. Az elmúlt néhány évtized legfontosabb városszerkezeti változásai: az elővárosok növekedése, a belvárosi lakó-övezetek fizikai és társadalmi leromlása, majd a szegények kiszorulásával járó műszaki-társadalmi megújulása (dzsentifikáció), a városi ipar telepítése stb. mind hasonlatosak voltak a nyugat-európai városszerkezeti változásokhoz.

Budapest városi társadalma sajátos vonásokkal rendelkezik. A 20. század elején bizonyos értelemben „éretlen” volt: viszonylag vékony réteget jelentett a középosztály. A kispolgárság jelentős része (kiskereskedők, kisiparosok, kistisztviselők) a munkássághoz hasonló színvonalon élt. A társadalmi elit (a felső osztály) viszonylag kiterjedt volt: a nemzeti elit nagy hányada koncentráldott a fővárosban. Az elit összetétele rendies elemeket fejezett ki: a gazdasági (üzleti) elit összefonódott a politikai elittel és az arisztokráciával. Az elit társadalmi rétegződését részben a piacon kívüli tényezők, így a pozíció, születés, tekintély, elismertség, a rendi társadalom értékei szabályozták.

A szocialista rendszer első évtizede alapvető változásokat hozott. A régi — háború előtti — elit kicserélődött. A régi elit egy része (a gazdasági és kulturális elit jelentős része zsidó polgárokból rekrutálódott) elpusztult a II. világháború idején, a konzervatív politikai elit jórészt emigrált 1945 után. A társadalmat homogenizálta az a tény, hogy csaknem mindenki állami alkalmazott lett. A fogyasztás is homogenizálódott. A korábbi osztály-szerkezet átalakult. A társadalmi rétegződést a politikai eliten belüli pozíciók és a munkahelyen belüli pozíciók szabták meg. Az új politikai elit a párt-apparátus tagjaiból, az államosított gazdaság vezetőiből, és a közigazgatás vezetőiből állt össze.

Az egyenlődsdi nem tartott sokáig. Az 1960-as évek közepétől a Kádár-rezsim „puhábbá” vált: kevésbé avatkozott az egyén magánéletébe, mint más szocialista rendszerek, eltűrte a második gazdaságot, amelyben a lakosság többsége résztvett. A második gazdaság nemcsak kiegészítő jövedelemforrást jelentett, hanem az autonóm egyéni döntések szféráját is. A második gazdaság a hatékony tőkeakkumuláció forrása is lett. A társadalmi státust tehát részben piaci viszonyok szabták meg. Az 1980-as évekre a szocialista rendszer előtti városi társadalom részben újraformálódott. Más volt az elit, ám működése rendies elemeket (paternalizmus, kliens-rendszer, személyi függési rendszerek) tartalmazott.

A szocialista rendszer utolsó évtizedében az elit részei: a politikai (párt és kormányzati) elit, a vezető értelmiségiek (technokraták és szabad foglalkozásiak), és a gazdasági elit (állami menedzserek és magánvállalkozók). A politikai elit és a technokrácia fiatal generációja sok (töbnyire titkolt) kapcsolatot épített ki a magántőkés szférával.

Az elitnek nagy szerepe van a budapesti társadalomban: becslések szerint a lakosság egyötöde ide sorolható. Kiemelkedő szerepe azzal magyarázható, hogy a nemzeti elit mintegy fele a fővárosban él. A középosztály vékony (a lakosság 25–30%-a), kiterjedt az alsó osztály, amely munkásokból, gyengén képzett adminisztrátorokból, a szolgáltatások beosztott alkalmazottai-ból áll. A lakosságnak közel egyharmada nyugdíjas.

Összefoglalva: a „homogén szocialista társadalom” rövidéletű volt Budapesten. Az 1956-os forradalom után a szocialista rendszer — a társadalmi béke érdekében — bizonyos, korlátozott lehetőséget adott a polgárosodásra és az egyéni kezdeményezésekre. A szocialista rendszer előtti budapesti társadalom nem tűnt el; részben hibernálódott, részben tovább élt a második társadalomban. E kontinuitás nagy előny a piacgazdaság újjáépítésekor. A kontinuitás rendies, anakronisztikus elemek továbbélését is jelenti.

A rendszerváltozás első két évének (1990 és 1991) fő módosulásai a következők:

1. Az elit mérete és részben tagjai is azonosak a szocializmus utolsó éveinek elitjével. Jelentős belső szerkezeti változások történtek. A politikai, a gazdasági és az értelmiségi-technokrata elit jobban elkülönült egymástól. A szocialista politikai elit persze elveszítette vezető pozícióit, de zömmel az eliten belül maradt (pl. a gazdasági elithez csatlakozott). Az új politikai elit is jórészt a korábbi elitből, vagyis vezető értelmiségi körökből és szabadfoglalkozásúakból állt össze. Természetesen voltak kihullottak és újjonnan jöttek is. A magánvállalkozók felső rétegének megnőtt az aránya, és megerősödött a szerepe a gazdasági eliten belül. A jelentős tőkék még a szocialista rendszerben halmozódtak fel, de csak újabban jelentek meg a legális gazdaságban.

2. A magángazdaság természetesen jelentősen kibővült, a második gazdaság — talán — mérséklődött. Becslések szerint, 1991 végén a magángazdaság a keresők egy-ötödét foglalkoztatta — jórésztük alkalmazott nélkül dolgozó kisvállalkozó volt. A tulajdoni alapon szerveződő középosztály még nem bővült ki említést érdemlően. Jelenlegi szerkezetét tekintve a budapesti városi társadalom közelebb áll a dél-európai, mint a nyugat-európai nagyvárosokhoz — de ez nem akadály a csatlakozásának az európai nagyvárosi rendszerekhez.

Összefoglalás

Az európai nagyvárosi rendszer először az Európai Közösség nyugat-európai országaiban fejlődött ki. Az európai gazdasági integrációs folyamat során az Európai Közösség kiterjedt Dél-Európára és szorosra fűzte gazdasági kapcsolatait az EFTA országokkal is. Ily módon az európai nagyvárosi rendszer Dél és Észak felé is terjeszkedik. A szocialista rendszerek összeomlása megnyitotta az integrálódás lehetőségét Közép-Európa előtt is.

Ez az integrálódás nem automatikus. E tanulmányban azt vázoltuk fel, hogy Budapest alkalmas közép-európai regionális központ-szerep betöltésére. De erre alkalmas Bécs, Prága, Varsó, s mindenekelőtt Berlin is. Feltehető, hogy Berlin rövidesen Közép-Európa nagy központjává fejlődik. Bécs jelentősége — hídfő szerepének mérséklődése miatt — valószínűleg csökken. Kérdés, hogy a nem nagy közép-európai régió hány nagyvárosi központot igényel? Prága, Varsó és Budapest a nyugat-európai hálózatba tagozódik-e be, vagy — Berlin körül — egy másik európai nagyvárosi rendszer alakul-e ki? Mennyire játszhatnak e városok hídfőszerepet a volt európai Szovjetunió városrendszerének Európához kapcsolásában? Jelen állapotban Budapest a legalkalmasabb a nemzetközi nagyvárosi szerep betöltésére — ám nemzeti vonzásterülete kicsiny. Prága földrajzi fekvése a legkedvezőbb egy nyugat-európai integrálódáshoz — ám vonzásterülete legfeljebb Csehországra terjed ki, s közel van Berlinhez. Varsó geopolitikai fekvése a legked-

- Beluszky, P. (1992) Budapest társadalma a modernizáció útján, Társadalmi Szemle, 7. sz.
Bene, L. (1945) Nagy Budapest tervének kialakulása, KSH.
Bernát, T., Viszkei, M. (szerk.) (1972) Budapest társadalmának és gazdaságának száz éve, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
Cheshire, P. C. és Hay, D. G. (1989) Urban Problems in Western Europe: An Economic Analysis, Unwin Hyman, London.
Csanádi, G. — Ladányi, J. (1992) Budapest térbeni-társadalmi szerkezetének változásai, Akadémiai Kiadó, Budapest.
Dahrendorf, R. (1990) Reflections on the Revolutions in Europe, Chatto & Windus, London.
DATAR (1989) Les Villes Européennes. Montpellier; Maison de la Géographie.
Dostál, P. and M. Hampl (1992) Urbanization, administrations and economics: future geopolitical and geoeconomic changes, In: Dostál, P. és tsai (szerk.) Changing Territorial Administration in Czechoslovakia, University of Amsterdam, Amsterdam.
Enyedi, Gy. és V. Szirmai (1992) Budapest — A Central European Capital, Belhaven Press, London.
Green, N. és K. Hoggart (szerk.) (1985) Geography of London. Routledge, London.
Haltenberger, M. (1943) Budapest városföldrajzi képe, Idegenforgalmi Kiadó, Budapest.
Kolosi, T. (1983) Struktúra és egyenlőtlenség. Kossuth Kiadó, Budapest.
Ladányi, J. (1986) A lakóhelyi szegregáció alakulása Budapestén 1930 és 1980 között, Valóság, vol. 3.
Lukács, J. (1988) Budapest, 1900. A historical portrait of a city and its culture. Weindenfeld & Nicholson, New York.
Móricz, M. (1934) Budapest társadalomrajza, Városi Szemle, vol 22 №. 1.
Ságvári, Á. (1973) Budapest. The History of a Capital, Corvina, Budapest.
Spiro, Gy. és Vörös, K. (1978) Budapest története, Akadémiai Kiadó, Budapest.
Szelényi, I. (1974) Urbanizáció és az életmód alakulása Budapestén, In: Tanulmányok Budapest múltjából, XX. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest.

BUDAPEST IN THE EUROPEAN METROPOLITAN SYSTEM

GYÖRGY ENYEDI

During the last decades an integrated, transnational metropolitan system has developed in Europe. The backbone of this system has been formed by West-European areas. At present, Mediterranean metropolises — as Madrid, Barcelona and Lisboa — are joining the urban core of Europe. In Central Europe, this urban core has already an outer ring: Munich, Zurich, Milan and Vienna. This paper analyzes the possibilities of the Hungarian capital to join the European metropolitan system. It focuses on three aspects:

1. Traditions of Budapest in macro-regional functions;
2. How can the city's infrastructure fulfill international functions;
3. Is the urban society ready to function similarly to the European metropolitan societies?

In the long history of the Hungarian capital, there were only two periods when the city had significant role in Europe. The first was in the late Middle Ages (14th and 15th centuries), the second at the turn of the 20th century (between 1870 and 1914).

In this latter period, Budapest was turned into a modern metropolis. Between 1870 and 1914, Budapest was the second fastest-growing city of Europe (after Berlin). Its population tripled in four decades and increased to 1 million by 1910. In 1870, the Hungarian capital was a medium-size city, the 17th largest in Europe. In 1910, the city ranked 8th in Europe, it was larger than Rome, Madrid and Milan. This growth was carefully planned and matched by infrastructural development. The city developed a large set of international relations in the early 20th century. Budapest controlled the Carpathian Basin and had close economic relations with the Balkans.

World War I ended with the Paris Peace Treaty, which dismembered Austria-Hungary. Budapest became the capital city of a small country, whose economy had stagnated for decades. The same remained true during the socialist period. Budapest had no international influence.

At the same time, the size and the national importance of the city strengthened. The concentration of high-level functions and richness into Budapest was unhealthy from the point of view of the country's regional structure — but it prepared the city for taking back some of its earlier international functions.

Budapest owns the preconditions for the transition into a European metropolis. The city has 2 million inhabitants, she has a colourful cultural life, and the infrastructure for tourism. The means for receiving foreign business headquarters are available, although their standard is not high enough. Also, the city's population is well-trained: Budapest concentrates 70% of the R+D employees, 50% of the teaching staff of higher education, and 79% of leading business managers of the country. Budapest has been appreciated by foreign investors since 1989: 30% of the total sum invested by Western capitalists in the European post-socialist countries was concentrated in this single city.

Society of Budapest is ready to join the European metropolises. Its structure — with the large second economy, a sizeable elite, but a relatively weak middle class — is more similar to the socialist system, often against the official urban policy, using informal methods and

mechanisms. For instance, the social prestige of the place of residence has remained important, hence segregation is strong.

The „homogenous socialist society” was short-lived in Budapest. After the 1956 Revolution, the communist regime offered some — limited — possibilities for embourgeoisement and for individual initiatives — for the sake of social peace. The socialist system did not destroy entirely the capitalist urban society, rather hibernated it. It was partly kept alive half-legally, in the “parallel” or “shade” society. These are all advantages for Budapest now: market economy, and new institutions are integrated without major shocks. The continuity also means the preservation of some anachronistic elements (e.g. weak middle class, strong personal interdependence of the political, cultural and economic elites).

Translated by the author